

**O‘ZBEK NUTQIY TAFAKKURIDA PRAGMATIK
BIRLIKLARNING ETNOMADANIY ENERGIYASI:
MILLIY ME’YOR, HISSIY FON VA KOMMUNIKATIV
BARQARORLIK**

Abdullayeva Muslimaxon Ubaydulla qizi
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi
E-mail: abdullayevamuslima34@gmail.com
Telefon: +998933653217

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi, ya’ni milliy me’yor, hissiy fon va kommunikativ barqarorlikni faollashtirish salohiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi o‘zbek muloqotida murojaat birliklari, xushmuomalalik formulalari, duo-olqishlar, modal vositalar, yumshatish ifodalari va bilvosita pragmatik signallar orqali milliy kommunikativ xulq qanday shakllanishini aniqlashdan iborat. Maqolada etnomadaniy energiya tushunchasi lisoniy birlikning kontekstda milliy qadriyat, hissiy munosabat, ijtimoiy masofa, hurmat, andisha va kommunikativ muvozanatni uyg‘otish kuchi sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda tavsifiy, pragmatik, kognitiv-pragmatik, kontekstual, diskursiv va lingvokulturologik metodlardan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, “aka”, “opa”, “ustoz”, “bolam”, “iltimos”, “marhamat”, “baraka toping”, “ruxsat bersangiz”, “mayli”, “xo‘p”, “o‘zingiz bilasiz”, “yaxshi bo‘lardi” kabi birliklar o‘zbek nutqida milliy me’yorlarni saqlash, hissiy fon yaratish va kommunikativ barqarorlikni ta’minlashda muhim funksional vazifa bajaradi. Maqolada ushbu birliklarning semantik-pragmatik tuzilishi va diskursiv faollashuv mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: pragmatik birlik, etnomadaniy energiya, nutqiy tafakkur, milliy me’yor, hissiy fon, kommunikativ barqarorlik, o‘zbek tili, nutqiy odob, kontekst, lingvokulturologiya, yashirin ma’no, diskurs.

Аннотация: В статье анализируется этнокультурная энергия прагматических единиц в узбекском речевом мышлении, то есть их способность активизировать национальные нормы, эмоциональный фон и коммуникативную устойчивость. Цель исследования состоит в выявлении

того, как обращения, формулы вежливости, благопожелания, модальные средства, смягчающие выражения и косвенные прагматические сигналы формируют национальное коммуникативное поведение в узбекском общении. Понятие этнокультурной энергии рассматривается как способность языковой единицы в контексте вызывать национальные ценности, эмоциональное отношение, социальную дистанцию, уважение, осторожность и коммуникативное равновесие. В исследовании использованы описательный, прагмалингвистический, когнитивно-прагматический, контекстуальный, дискурсивный и лингвокультурологический методы. Результаты показывают, что такие единицы, как “aka”, “opa”, “ustoz”, “bolam”, “iltimos”, “marhamat”, “baraka toping”, “ruxsat bersangiz”, “mayli”, “xo’p”, “o’zingiz bilasiz”, “yaxshi bo’lardi”, выполняют важную функцию в сохранении национальных норм, создании эмоционального фона и обеспечении коммуникативной устойчивости в узбекской речи.

Ключевые слова: прагматическая единица, этнокультурная энергия, речевое мышление, национальная норма, эмоциональный фон, коммуникативная устойчивость, узбекский язык, речевой этикет, контекст, лингвокультурология, скрытый смысл, дискурс.

Abstract: This article analyzes the ethnocultural energy of pragmatic units in Uzbek speech thinking, namely their ability to activate national norms, emotional background and communicative stability. The purpose of the research is to identify how address forms, politeness formulas, blessings, modal devices, mitigating expressions and indirect pragmatic signals form national communicative behavior in Uzbek interaction. The concept of ethnocultural energy is interpreted as the capacity of a linguistic unit to evoke national values, emotional attitude, social distance, respect, caution and communicative balance within context. Descriptive, pragmalinguistic, cognitive-pragmatic, contextual, discourse-analytical and linguocultural methods were used in the study. The results show that units such as “aka”, “opa”, “ustoz”, “bolam”, “iltimos”, “marhamat”, “baraka toping”,

“ruxsat bersangiz”, “mayli”, “xo‘p”, “o‘zingiz bilasiz” and “yaxshi bo‘lardi” perform important functions in preserving national norms, creating emotional background and ensuring communicative stability in Uzbek speech.

Keywords: *pragmatic unit, ethnocultural energy, speech thinking, national norm, emotional background, communicative stability, Uzbek language, speech etiquette, context, linguoculturology, hidden meaning, discourse.*

KIRISH

Til inson tafakkuri, madaniy xotirasi va ijtimoiy tajribasining eng faol ifoda shakllaridan biridir. Har bir xalq nutqida uning dunyoqarashi, muloqot odobi, qadriyatlar tizimi, hissiy munosabatlari va ijtimoiy tartib haqidagi tasavvurlari aks etadi. Shu jihatdan o‘zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklar alohida ahamiyatga ega. Ular faqat so‘zlovchining fikrini yetkazmaydi, balki milliy me‘yor, hissiy fon va kommunikativ barqarorlikni ham shakllantiradi.

Pragmatik birliklar nutq jarayonida so‘zlovchining niyati, bahosi, hissiy holati, adresatga munosabati, ijtimoiy ehtiyotkorligi va kommunikativ vaziyatga moslashuvini bildiruvchi lisoniy vositalardir. “Aka”, “opa”, “ustoz”, “bolam”, “iltimos”, “marhamat”, “rahmat”, “baraka toping”, “ruxsat bersangiz”, “mayli”, “xo‘p”, “o‘zingiz bilasiz”, “yaxshi bo‘lardi” kabi birliklar o‘zbek muloqotida bevosita lug‘aviy ma‘nodan tashqari keng pragmatik va etnomadaniy yuk ham tashiydi [1].

Maqolada “etnomadaniy energiya” tushunchasi pragmatik birliklarning kontekstda milliy qadriyatlarni, hissiy munosabatni, ijtimoiy yaqinlik yoki masofani, hurmat va ehtiyotkorlikni, shuningdek, muloqot muvozanatini faollashtirish salohiyati sifatida talqin qilinadi. Bu energiya oddiy axborotdan farqli ravishda nutqni ijtimoiy va madaniy jihatdan ta’sirchan hodisaga aylantiradi.

O‘zbek kommunikativ madaniyatida milliy me‘yorlar muhim o‘rin tutadi. Kattaga hurmat, kichikka izzat, mehmondo‘stlik, andisha, muloyimlik, suhbatdosh sha’nini saqlash, keskin tanqiddan qochish va iltimosni yumshoq ifodalash kabi me‘yorlar ko‘pincha pragmatik birliklar orqali nutqda namoyon bo‘ladi [2]. Shuning

uchun bunday birliklarni faqat grammatik yoki leksik birlik sifatida emas, balki milliy muloqot mexanizmi sifatida o'rganish zarur.

Hissiy fon ham o'zbek nutqiy tafakkurida muhim kommunikativ omil hisoblanadi. Bitta "rahmat", "baraka toping", "mayli" yoki "xo'p" birligi vaziyatga qarab minnatdorlik, samimiyat, ranjish, murosa, istaksiz rozilik yoki suhbatni yakunlash signalini berishi mumkin. Demak, pragmatik birliklar nafaqat mazmun, balki muloqotning hissiy ohangini ham boshqaradi.

Kommunikativ barqarorlik esa suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatni buzmasdan, muloqotni madaniy, muvozanatli va konfliktsiz davom ettirish imkonidir. O'zbek nutqida bu barqarorlik bevosita talab yoki keskin bahodan ko'ra yumshatish, ishora, bilvosita ifoda va xushmuomalalik birliklari orqali ta'minlanadi. Shu jihatdan pragmatik birliklar milliy kommunikativ xulqning faol boshqaruv vositasidir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tilshunoslikda nutqiy birliklarning faqat shakliy va semantik xususiyatlari emas, balki ularning kontekstual, kognitiv, lingvokulturologik va diskursiv vazifalari ham alohida o'rganilmoqda. O'zbek tilida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasini tahlil qilish milliy nutqiy tafakkur, madaniy xotira va kommunikativ me'yorlar o'rtasidagi aloqani chuqurroq ochib beradi.

Tadqiqotning maqsadi o'zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasini milliy me'yor, hissiy fon va kommunikativ barqarorlik bilan bog'liq holda tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsad asosida murojaat birliklari, xushmuomalalik formulalari, duo-olqishlar, modal vositalar, baholovchi birliklar, yumshatish ifodalari va bilvosita nutqiy signallarning vazifalari o'rganildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pragmatik birliklarni tadqiq etish pragmalingsvistika, diskurs tahlili, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya va nutq madaniyati bilan uzviy bog'liq. Jahon tilshunosligida J. Austin va J. Searle nutqiy akt nazariyasi orqali til birliklari faqat axborot berish bilan cheklanmasdan, muayyan kommunikativ harakatni ham

bajarishini asoslab bergan [3], [4]. Bu nazariy qarash pragmatik birliklarning nutqda ta'sir, iltimos, baho, ogohlantirish va munosabat bildirish imkoniyatlarini tushunishda muhimdir.

P. Grice tomonidan ishlab chiqilgan implikatura nazariyasi muloqotda ochiq aytilmagan, ammo kontekst orqali anglashiladigan ma'no qatlamlarini izohlashga xizmat qiladi [5]. O'zbek nutqida "o'zingiz bilasiz", "keyinroq ko'rarmiz", "yaxshi bo'lardi", "mayli" kabi birliklar ko'pincha aynan shunday implitsit ma'no va yashirin niyat yaratadi.

Xushmuomalalik nazariyasi doirasida G. Leech, P. Brown va S. Levinson nutqiy ehtiyotkorlik, adresat sha'ni, ijtimoiy masofa va kommunikativ tahdidni kamaytirish strategiyalarini o'rgangan [6], [7]. O'zbek kommunikativ tajribasi uchun bu qarashlar ayniqsa muhim, chunki o'zbek nutqida iltimos, tanqid va rad etish ko'pincha yumshatilgan yoki bilvosita shaklda ifodalanadi.

O'zbek tilshunosligida pragmalingvistika va nutqiy odob masalalari Sh. Safarov, M. Hakimov, N. Mahmudov, D. Xudoyberganova, R. Qo'ng'urov, M. Yo'ldoshev kabi olimlar asarlarida keng yoritilgan. Sh. Safarov pragmatik tahlilda so'zlovchi niyati, kontekst va adresat omilining ahamiyatini ko'rsatgan [1]. M. Hakimov matnning pragmatik talqinida yashirin ma'no va nutqiy vaziyatning rolini ta'kidlaydi [8]. N. Mahmudov esa til va madaniyat munosabatini milliy tafakkur asosida izohlaydi [2].

Mazkur maqolada tavsifiy metod yordamida etnomadaniy energiyaga ega pragmatik birliklar guruhlandi. Pragmalingvistik tahlil orqali birliklarning so'zlovchi niyati, adresatga ta'siri va yashirin kommunikativ signali aniqlandi. Kognitiv-pragmatik yondashuv ularning nutqiy tafakkurda qanday milliy tasavvur va hissiy fonni faollashtirishini ko'rsatdi.

Kontekstual tahlil pragmatik birliklarning turli vaziyatlarda qanday ma'no kasb etishini aniqlashga xizmat qildi. Lingvokulturologik yondashuv birliklarning milliy me'yor, qadriyat, madaniy xotira va nutqiy odob bilan aloqasini yoritdi. Diskursiv

tahlil esa ularning oilaviy, kundalik, rasmiy, ta'limiy, badiiy va raqamli muloqotdagi funksional imkoniyatlarini ochib berdi.

Tadqiqot materiali sifatida o'zbek kundalik nutqida faol uchraydigan murojaat, xushmuomalalik, minnatdorlik, baholash, yumshatish va bilvosita ta'sir birliklari tanlandi. Ularning tahlili semantik-pragmatik qatlam, kontekstual talqin, ijtimoiy rol va madaniy me'yorlar bilan bog'liq holda amalga oshirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: milliy me'yorni faollashtirish, hissiy fon yaratish va kommunikativ barqarorlikni ta'minlash. Ushbu yo'nalishlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, real muloqotda ko'pincha bir birlikning o'zida birlashadi.

Birinchi yo'nalish — milliy me'yorni faollashtirish. O'zbek tilida “aka”, “opa”, “ustoz”, “domla”, “otaxon”, “onaxon”, “xonim”, “janob”, “bolam”, “qizim”, “o'g'lim” kabi murojaat birliklari milliy muloqot me'yorlarini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ular suhbatdoshning yoshi, maqomi, yaqinligi va ijtimoiy o'rnini bildiradi. Masalan, “Ustoz, bir maslahat bersangiz” ifodasida “ustoz” birligi adresatning bilim va tajribasini tan olish, unga ehtirom ko'rsatish me'yorini faollashtiradi.

“Aka” va “opa” birliklari o'zbek nutqiy tafakkurida alohida etnomadaniy energiyaga ega. Ular qarindoshlik doirasidan chiqib, notanish kishiga ham hurmat va ijtimoiy yaqinlik bildirish vositasiga aylangan. “Aka, iltimos, yordam berib yuboring” ifodasida “aka” birligi iltimosning qabul qilinishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki u suhbatni sovuq rasmiylikdan ko'ra madaniy yaqinlik maydoniga olib kiradi [9].

Ikkinchi yo'nalish — hissiy fon yaratish. Pragmatik birliklar muloqotda samimiyat, iliqlik, minnatdorlik, xafalik, ehtiyotkorlik yoki murosa kabi hissiy holatlarni shakllantiradi. “Rahmat”, “baraka toping”, “omon bo'ling”, “Alloh rozi bo'lsin”, “ko'p yashang” kabi birliklar minnatdorlik va ezgu tilakni birlashtiradi.

Ayniqsa, “baraka toping” iborasi o‘zbek madaniyatida oddiy rahmatdan kengroq semantik-pragmatik maydonga ega bo‘lib, u duogo‘ylik, xayrixohlik va ijobiy hissiy aloqani bildiradi.

Hissiy fonni yaratishda “mayli”, “xo‘p”, “bo‘pti”, “afsus”, “yaxshiyam”, “qiziq” kabi birliklar ham faol. “Mayli” bir vaziyatda rozilikni, boshqa vaziyatda istaksiz qabulni, yana bir vaziyatda esa suhbatni tugatish istagini bildirishi mumkin. Demak, uning etnomadaniy energiyasi faqat lug‘aviy ma’noda emas, balki kontekst va ohangda ochiladi.

Uchinchi yo‘nalish — kommunikativ barqarorlikni ta’minlash. O‘zbek muloqotida keskinlikni kamaytirish, suhbatdosh sha’nini saqlash va konfliktning oldini olish muhim kommunikativ vazifa hisoblanadi. “Iltimos”, “marhamat”, “ruxsat bersangiz”, “ma’qul ko‘rsangiz”, “agar imkon bo‘lsa” kabi birliklar talab, iltimos yoki fikr bildirishni yumshatadi. Masalan, “Hujjatni yuboring” gapi buyruq sifatida qabul qilinsa, “Iltimos, hujjatni yuborsangiz” ifodasi madaniy iltimos va hurmatli ta’sir sifatida talqin qilinadi [10].

Pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi bilvosita ifodalarda ham kuchli namoyon bo‘ladi. “Yana bir o‘ylab ko‘rsak”, “boshqacharoq qilinsa yaxshi bo‘lardi”, “shoshilmasak ham bo‘ladi”, “keyinroq ko‘rarmiz” kabi birliklar rad etish, tanqid yoki ogohlantirishni ochiq aytmasdan, yumshoq shaklda yetkazadi. Bunday birliklar o‘zbek nutqiy tafakkurida andisha va ehtiyotkorlik me’yorlarini faollashtiradi.

1-jadval. Pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi va funksional imkoniyatlari

Pragmatik birlik turi	Misollar	Faollashuvchi milliy me’yor	Hissiy fon	Kommunikativ natija
Murojaat birliklari	aka, opa, ustoz, domla	hurmat, maqom, ijtimoiy masofa	ehtirom, ishonch	muloqotni madaniy boshlash
Xushmuomalalik birliklari	iltimos, marhamat,	odob, ehtiyotkorlik	yumshoqlik, ijobiy ohang	talabni qabul qildirish

	ruxsat bersangiz			
Duo-olqish birliklari	baraka toping, omon bo'ling	duogo'ylik, xayrixohlik	samimiyat, minnatdorlik	emotsional aloqani kuchaytirish
Yumshatish birliklari	yaxshi bo'lardi, o'ylab ko'rsak	andisha, murosa	ehtiyotkorlik	tanqidni konfliktisiz ifodalash
Modal birliklar	balki, menimcha, shekilli	mulohazakorlik	keskinliksiz fikr	muhokamaga ochiqlik
Yakunlovchi birliklar	mayli, xo'p, bo'пти	murosa, barqarorlik	rozilik yoki istaksizlik	dialogni boshqarish
Bilvosita ifodalar	o'zingiz bilasiz, keyinroq ko'rarmiz	mas'uliyat, ehtiyotkorlik	masofa, ogohlantirish	yashirin niyatni uzatish

Jadvaldan ko'rinadiki, har bir pragmatik birlik turi nutqda faqat ma'no bildirmaydi, balki milliy me'yorni faollashtiradi, hissiy fon yaratadi va kommunikativ natijani boshqaradi. Shu sababli ularning etnomadaniy energiyasi uch qatlamli tuzilishga ega: semantik qatlam, pragmatik qatlam va diskursiv qatlam.

Semantik qatlam birlikning bevosita lug'aviy ma'nosini tashkil etadi. Masalan, "iltimos" so'zi so'rash, "rahmat" minnatdorlik, "ustoz" esa o'rgatuvchi shaxs ma'nosini bildiradi. Ammo real muloqotda bu birliklar semantik ma'nodan kengroq vazifa bajaradi. "Ustoz" birlik sifatida adresatning ilmiy, axloqiy yoki ijtimoiy maqomini tan olish signaliga aylanadi.

Pragmatik qatlam so'zlovchi niyati va adresatga ta'sir bilan bog'liq. "Ruxsat bersangiz, bir fikr bildirsam" ifodasida so'zlovchi fikrini aytishdan oldin adresatning mavqeyini tan oladi. Bu yerda "ruxsat bersangiz" birligi muloqotga ehtiyotkor kirish, qarama-qarshilik ehtimolini kamaytirish va suhbatdoshning ijtimoiy hududini hurmat qilish vazifasini bajaradi.

Diskursiv qatlam esa birlikning muayyan muloqot turidagi vazifasini belgilaydi. Oilaviy diskursda “bolam” mehr va tarbiyaviy munosabatni bildirsa, ta’limiy diskursda “ustoz” ilmga hurmat va o‘qituvchi maqomini ko‘rsatadi. Rasmiy diskursda “hurmatli” birliklari masofa va institutsional ehtiromni saqlaydi. Raqamli diskursda esa “rahmat”, “aka”, “opa”, “ustoz” kabi birliklar yozma shaklda ham milliy nutqiy odobni davom ettiradi.

Oilaviy muloqotda pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi ayniqsa kuchli. “Bolam”, “qizim”, “o‘g‘lim”, “jonim” kabi birliklar mehr, yosh farqi va tarbiyaviy munosabatni bildiradi. “Darsingni qilib qo‘ysang yaxshi bo‘lardi” degan ifoda yuzaki jihatdan maslahat bo‘lsa-da, kontekstda yumshatilgan topshiriq sifatida ishlaydi. Bu holatda milliy tarbiya me’yori va hissiy fon uyg‘unlashadi.

Kundalik muloqotda pragmatik birliklar ijtimoiy yaqinlik va hurmat muhitini yaratadi. Notanish kishiga “aka” yoki “opa” deb murojaat qilish o‘zbek kommunikativ tajribasida muloqotni keskinlikdan xoli, madaniy va iliq boshlash imkonini beradi. Bu birliklar odamlar orasidagi ijtimoiy masofani yumshatadi va o‘zaro ishonch fonini shakllantiradi.

Rasmiy diskursda pragmatik birliklar tartib, masofa va institutsional odobni saqlaydi. “Hurmatli”, “ko‘rib chiqishingiz so‘raladi”, “maqsadga muvofiq”, “tavsiya etiladi” kabi birliklar talab yoki tavsiyani madaniy shaklda ifodalaydi. Bunday birliklar rasmiy kommunikatsiyada barqarorlikni ta’minlaydi, chunki ular buyruqni keskin emas, me’yoriy va hujjatli ohangda yetkazadi.

Ta’limiy diskursda pragmatik birliklar o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi ijtimoiy rol, hurmat va hamkorlikni mustahkamlaydi. “Marhamat, fikringizni bildiring”, “bir o‘ylab ko‘ring”, “to‘g‘ri, lekin yana aniqlashtiraylik” kabi birliklar talabani faol fikrlashga undaydi, lekin uning sha’niga tegmaydi. Bu birliklar ijobiy hissiy fon va ilmiy muloqot barqarorligini yaratadi [11].

Badiiy diskursda etnomadaniy energiya personajlarning milliy xarakteri, tarbiyasi, ijtimoiy mavqeyi va ichki munosabatini ochishda xizmat qiladi. Qahramonning “Mayli, o‘zing bilasan” deyishi oddiy rozilik emas, balki ranjish,

chekinish yoki yashirin norozilik signalini ham bildirishi mumkin. “Baraka toping” yoki “bolam” kabi birliklar esa badiiy matnda milliy muhit va emotsional yaqinlikni kuchaytiradi.

Raqamli diskursda ham pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi saqlanib qolmoqda. Telegram, Instagram va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda “aka”, “opa”, “ustoz”, “rahmat”, “iltimos”, “baraka toping”, “mayli”, “xo‘p” kabi birliklar qisqa yozishmalarda ham hurmat, xushmuomalalik, samimiyat yoki istaksiz rozilikni bildiradi. Ba’zan bitta “xo‘p” javobi ham kontekstga qarab turli hissiy talqinlarni yuzaga keltiradi.

Pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasini faollashtirish mexanizmi uch bosqichda kechadi. Birinchi bosqich — lisoniy tanlov: so‘zlovchi muayyan birlikni tanlaydi. Ikkinchi bosqich — madaniy-kognitiv faollashuv: adresat ongida ma’lum milliy tasavvur, me’yor yoki hissiy munosabat uyg‘onadi. Uchinchi bosqich — kommunikativ natija: muloqotda hurmat, murosa, yumshoqlik, barqarorlik yoki yashirin ta’sir yuzaga keladi.

O‘zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklar milliy me’yor, hissiy fon va kommunikativ barqarorlikni birlashtiruvchi kuchli vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ular til, tafakkur, madaniyat va ijtimoiy tajribani bir kommunikativ maydonda uyg‘unlashtiradi.

XULOSA

O‘zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasi milliy me’yor, hissiy fon va kommunikativ barqarorlikni faollashtirish imkoniyatida namoyon bo‘ladi. Bunday birliklar oddiy axborot tashuvchisi emas, balki so‘zlovchi niyati, adresatga munosabat, ijtimoiy rol, madaniy ehtiyotkorlik va yashirin ta’sirni ifodalovchi ko‘p qatlamli vositalardir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, murojaat birliklari milliy hurmat va ijtimoiy maqom me’yorlarini, xushmuomalalik birliklari madaniy ehtiyotkorlik va odob me’yorlarini, duo-olqishlar samimiyat va duogo‘ylik hissiy fonini, yumshatish birliklari esa andisha va murosa tamoyillarini faollashtiradi. “Aka”, “opa”, “ustoz”,

“bolam”, “iltimos”, “marhamat”, “baraka toping”, “ruxsat bersangiz”, “mayli”, “xo‘p”, “o‘zingiz bilasiz”, “yaxshi bo‘lardi” kabi birliklar bu jarayonda eng faol pragmatik vositalar sifatida ko‘rinadi.

Pragmatik birliklarning haqiqiy vazifasi kontekstda ochiladi. Bir xil birlik turli vaziyatlarda turlicha ma‘no va hissiy fon yaratishi mumkin. Masalan, “mayli” rozilik, istaksiz qabul yoki suhbatni yakunlashni; “o‘zingiz bilasiz” esa erkin tanlov, yashirin ogohlantirish yoki mas‘uliyatni adresatga yuklashni bildirishi mumkin. Shu sababli bunday birliklarni tahlil qilishda nutqiy vaziyat, so‘zlovchi niyati, adresat mavqeyi va madaniy fon hisobga olinishi zarur.

O‘zbek nutqiy tafakkurida pragmatik birliklarning etnomadaniy energiyasini o‘rganish pragmalingvistika, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, diskurs tahlili va nutq madaniyati uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Kelgusida ushbu mavzuni badiiy matnlar, oilaviy muloqot, rasmiy hujjatlar, ta’limiy diskurs va raqamli kommunikatsiya materiallari asosida yanada kengroq tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
2. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992. – 96 b.
3. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 167 p.
4. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
5. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58.
6. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
7. Hakimov M. O‘zbek tilida matnning pragmatik talqini: filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2001. – 48 b.

8. Hakimov M., Gaziyeva M. Pragmalingvistika asoslari. – Farg‘ona: Klassik, 2020. – 160 b.
9. Qo‘ng‘urov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
10. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 160 b.
11. Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. – Toshkent: Fan, 2013. – 136 b.